

12 Kulturális készségek - összegzés

1., Kultúrák összehasonlítása – jellemzőik alapján (Lado 1986)

Az összehasonlításhoz alapkategóriák szükségesei:

Forma

Jelentés

Előfordulás

Forma, jelentés és előfordulás egy külföldi szemszögéből

Pl.: Bikaviadal

Forma: maga az esemény & a hozzákötődő nyelvhasználat

Jelentés: sportesemény, nagy erő feletti győzelem ünnepe, bátorság

Előfordulás: Meghatározott időpontokban és helyeken

Forma, jelentés és előfordulás egy külföldi szemszögéből: A forma és előfordulás egyértelmű, de a jelentés nem. Sokan így értik: védtelen állat megölése, kegyetlenség.

Félreértés: A spanyol/mexikói kultúrában a kegyetlenséget nem társítják a bikaviadalhoz.

Nyelvhasználati bizonyíték: Sok nyelvben az emberi és állati testrészek neve azonos (láb, hát, stb.) spanyolul nem. Az állatokat emberi módon említjük: állat is lehet intelligens, ideges, stb., kórházban kezelhetik őket, érzéseik vannak, stb. A spanyol kultúrában jobban elkülönülnek az emberi és állati vonások. → a kegyetlenséget nem társítják egy állat megöléséhez.

A hipotézis próbája:

Horgászat – szintén „sport”, ember és állat harca (nézők nincsenek, vagy csak kevés) – nem tartjuk kegyetlennek.

Nyelvileg: A halat nem tartjuk az emberhez közeli állatnak, nem ruházzuk fel emberi tulajdonságokkal, cselekvésekkel (kivéve mesékben).

Félreértésfajták:

Azonos forma, különböző jelentés:

sziszegés – USA: nemtetszés jele, spanyol kultúrák: „csendet kérek!”

tej fogyasztása étkezésekhez – USA: általános, Franciaország: szokatlan (kivéve betegség esetén)

Azonos jelentés, különböző forma:

Taxi jelzése: Irán: fehér rendszámtábla, USA: fényjelzés, felirat, élénk színek

“Úgy a legjobb, ahogy nálunk van”:

Akik az erős kávékat szeretik, az amerikai gyenge kávékat rossznak tartják. Az amerikaiak ugyanezt mondják az erős kávéról.

Hideg és meleg lakások: USA (és Magyarország): télen melegebbek a lakások, mint sok más helyen. A kevésbé fűtött lakáshoz szokottak számára ez rossz.

Ugyanez vonatkozik a viselkedési szokásokra. (pl. kell-e időpontot kérni egy vizit előtt, írásban vagy szóban szokás megegyezni dolgokról...)

Azonos forma, azonos jelentés, különböző előfordulás:

Cukorfogyasztás – A dél és észak-amerikaiak az mondják egymásról, hogy sok cukrot fogyasztanak. Pedig csak másképp használnak cukrot: USA: szószokban, saláta öntetekben, Latin Amerikaiak: kávéhoz.

Szintén az előfordulás kérdése: Azt gondoljuk, hogy a másik kultúra egységes, általánosítunk és nem figyelünk a kisebb csoportokra (kor, nem, etnikai csoportok)

Feladatok:

- Soroljon fel különbségeket két kultúra jelenségei között, és a forma, jelentés és előfordulás kategóriák alapján magyarázza meg őket.
- Válasszon egy a kultúrájáról (nemzeti, helyi, stb) gyakran emlegetett általánosítást, mondja el mennyire helytálló, milyen kiovételek vannak, és magyarázza miért.
- Válasszon egy társadalmi eseményt (sport, kulturális, családi) a saját kultúrájából, és írja le egy külföldi szemszögéből a forma, jelentés és előfordulás kategóriák alapján.

2., Összehasonlítás kulturális dimenziók alapján (Condon 1986)

Egy példa: USA és Mexikó

Nyilvánvaló hasonlóságok (étel, divat, termékek, bizonyos nyelvi elemek,) felületesek, és ettől még nagyobb a félreértések esélye.

Háttér: földrajz és történelem

USA anglo-európai – nyugati tradíciók, állandó növekedés, fejlődés, jövőbetekintés, jó földek, optimizmus,

Mexikó: indián és európai tradíciók elegye, nem túl jó földek,

Előzmények: Rivalizálás Anglia és Spanyolország között, protestantizmus és katolicizmus között; ezek kihatottak a kapcsolatokra, társadalmi különbségeikre. Kapcsolatukat nem a megértés és együttműködés jellemezte, de ennek okai nem a két kultúrában keresendők, hanem interkulturálisak:

Individualizmus:

USA – teljesítményorientált – érdemek alapján való értékítélet

Mexikó – tekintélyorientált – személyközpontú értékítélet

Tisztelet:

USA – egyenlő jog az igazságossághoz és egyenlőséghez, munkában: mindenki pótolható

Mexikó – érzelmi kapcsolatok → az elkötelezettség jele, munkában: az emberek nem teljesen pótolhatóak, a csoportok jobban kötődnek

Egyenes beszéd:

USA: semleges beállítottság, kis hatalmi távolság → egyenes beszéd

Mexikó: érzelmi beállítottság, nagy hatalmi távolság → körülményesebb beszédmód

Az igazság:

USA: univerzalizmus → az igazság fontos

Mexikó: partikularizmus → fontosabb a partner számára kedvező dolgot mondani, és nem kellemetlent vagy azt, hogy nem tudunk valamit.

Idő:

USA: Monokronikus – precizitás, pontosság, professzionalizmus

Mexikó: Polikronikus – megközelítő pontosság, eseménytől függ a normális késé mértéke

Feladat: Hasonlítsa össze Magyarországot két másik kultúrával a fenti dimenziók használatával. Az egyik legyen szomszédos, vagy közeli kultúra, a másik távolabbi. Miben különböznek a különbségek?

3., Néhány átgondolnivaló interkulturalitással foglalkozóknak:

3.1., Kulturális célok (Valette, 1986):

- a célkultúrával kapcsolatos tudás és tudatosság fejlesztése
- a célkultúra elvárásai szerinti helyes viselkedés
- a célkultúra és az anyanyelvi kultúra közötti különbségek ismerete
- a célkultúra értékeinek ismerete és megértése

3.2., A kommunikatív kompetencia modellje (van Ek, 1986):

- Nyelvi kompetencia
- **Szociolingvisztikai kompetencia**
- **Szövegkezelési kompetencia**
- Stratégiai kompetencia
- **Szocio-kulturális kompetencia**
- **Szociális kompetencia**

3.3., Interkulturális kommunikatív kompetencia (Byram, 1997):

- **Attitűdök** (Kíváncsiság és nyitottság, hajlandóság arra, hogy 'felfüggeszük' más kultúrákkal kapcsolatos hitetlenségünket és saját kultúránkba vetett feltétlen hitünket.)
- **Tudás** (társadalmi csoportok és termékeiknek valamint szokásaiknak ismerete saját és partnerünk kultúrájában, emellett a társadalmi és egyéni kommunikáció folyamatainak ismerete)
- **Értelmezési és összehasonlítási készségek** (Képesség arra, hogy egy más kultúra dokumentumait, eseményeit értelmezzük, és összehasonlítsuk a magunkéival)
- **A felfedezés és interakció készségei** (Kultúrákkal és kulturális gyakorlatokkal kapcsolatos ismeretszerzés képessége, és annak képessége, hogy a szükséges tudást, attitűdöket és készségeket megfelelően használjuk a kommunikáció során)

3.4., A kulturális tudás, készségek és attitűdök elemei (Holló, 2008):

Kulturális tartalmak:

Országismeret

Civilizációs témakörök
Szókincs kulturális konnotációi
Szociolingvisztikai jellemzők

Viselkedéskultúra

Viselkedési- és beszédminták
Nyelvi funkciók
Pragmatikai jellemzők
Testbeszéd
Kulturális dimenziók

Szövegkezelés és szerkezet

Szövegnyelvészeti jellemzők
Szövegalkotási folyamatok

Készségek:

Érzékelés és rögzítés

Megfigyelés
Megfogalmazás/Leírás

Elemzés

Sztereotípiák kezelése
Értelmezés
Értékelés
Kritikus gondolkodás
Összehasonlítás

Interperszonális készségek

Érdeklődés, nyitottság
Kommunikációs készség
Attitűdalakítás
Tudatosság kialakítása
Interkulturális készségek

3.5., Kultúratanulás

Enkultúráció

Akkultúráció (turista, túlélő, bevándorló, állampolgár)

Interkulturális kommunikáció

Sémákon alapuló tanulás/tudás

↓

Kutya: Európában – az ember barátja
Arab országokban – veszélyes, piszkos
Tanár: Japánban – magas státuszú, autoriter, szerény, férfi
Európában – ?

Idegennyelv-használat

szisztematikus tanulás/tudás (Widdowson, 1990)

↓

Idegennyelv tanulásakor a diákok a saját anyanyelvi kultúrájukban érvényes sémákra alapozzák az új kulturális ismereteket. → félreértések

A kulturális (háttér) tudás hiánya akadályozza az idegen nyelv megértését és a szövegek értelmezését.

⇕

Az idegennyelv-tudás nem megfelelő szintje akadályozza a kultúra megértését és egyes jelenségek értelmezését.

3.6., Néhány probléma:

- A tapasztalat hiánya – a tanult tudás nem elég
- A tudás és tapasztalat hiánya – bizonytalanság és tudatosság hiánya
- Sztereotípiák – óriási mennyiségű sztereotipikus információ van jelen, nehéz ezeken túllépni
- A nyelvek és kultúrák nagyon gyorsan változnak – nehéz lépést tartani
- A nyelvek és kultúrák „tulajdonlása” – mennyire lehetnek modellek az anyanyelvi beszélők/a célkultúra „bennszülöttjei”?
- Nemzetközi kommunikáció – nemzetközi értékek, nemzetközi kommunikáció?
- A célkultúra elutasítása nagyon erős kulturális identitás miatt
- Az idegennyelv-tanulók szükségletei – vizsgák, szaknyelv, túlélés, stb. A valódi szükségletek nem (vagy csak kevéssé) láthatóak a tanulás időszakában

3.7., Az interkulturalitás mint tevékenység

Hidak építése az ismert és ismeretlen kultúra között – a kulturális „szakadék” csökkentése, a kulturális sokk elkerülése

- Önefejlesztés
- Közvetítés / mediáció

3.7.1., Önefejlesztés

- Célok és szükségletek felmérése
- Élethosszig tartó tanulás

Néhány lehetőség:

Tartalmi elemek	
Országismeret	
Civilizációs témakörök	Ha érdekes témáról hallunk/olvasunk, olvassunk utána, szerezzünk róla több információt. Tanuljunk minden héten valami újat a célnyelvi kultúra(k)ról.
Szókincs kulturális konnotációi	Válasszunk ki köznapi és különlegesebb szavakat, kifejezéseket. Hasonlítsuk össze a szavak konnotációját a célnyelvben és az anyanyelvben. Ha például egy tárgyról van szó, ugyanúgy néz ki az mindkét kultúrában? Ugyanúgy és ugyanazok használják? És még számos hasonló kérdést is feltehetünk, amire választ kereshetünk. Nézzünk utána, vannak-e az adott szónak a célnyelvben regionálisan változó jelentései.
Szociolingvisztikai jellemzők	Egy játék- vagy dokumentumfilmben elhangzó párbeszédre állapítsuk meg, hogyan tükrözi a nyelvhasználat a beszélők társadalmi helyzetét. Gondolatban játszunk el a párbeszédet más szereplőkkel. Hogyan változott a nyelvhasználat?
Viselkedéskultúra	
Viselkedési- és beszédminták	Filmen vagy életben látott jelenetek alapján gondoljuk végig, miért úgy viselkedtek és beszéltek a szereplők, ahogy tették. Mit mondhattak/tehetek volna a jelenet lényeges megváltoztatása nélkül? Hogyan változott volna a jelenet, ha ezt vagy azt a részletet megváltoztatták volna?
Nyelvi funkciók	Egy filmen vagy életben látott jelenet kapcsán gondoljunk végig egy-egy nyelvi funkciót. Használhattak volna a résztvevők más/hatékonyabb kifejezéseket céljuk elérésére?
Pragmatikai jellemzők	Egy mondat vagy jelenet alapján gondoljuk végig, mennyire volt megfelelő a nyelvi megnyilvánulás az adott helyzetben. Lehetett volna másképp is fogalmazni, vagy az már nem lett volna megfelelő?

Testbeszéd	Nézzük meg hang nélkül egy jelenetet egy olyan filmből, amit még nem láttunk. Fogalmazzuk meg, miről árulkodik a szereplők testbeszéde. Ezután nézzük meg hanggal a felvételt, és gondoljuk végig, hogy a testbeszéd mennyire része a jelenetnek, harmonikus-e vagy sem. Hogyan alakulna a testbeszéd hasonló helyzetben, de más nemzetiségű filmben?
Kulturális dimenziók	Olvasott vagy látott jelenet alapján vizsgáljuk meg, hogy vannak-e a jelenetnek megfigyelhető kulturális dimenziói. Mik azok? Nemzeti vagy egyéni jellegzetességek?
Szövegkezelés és szerkezet	
Szövegnyelvészeti jellemzők	Egy szöveg hallgatásakor vagy olvasásakor gondoljuk végig, hogy a szöveg szerkezete megfelel-e a helyzetnek és milyen nyelvhez között jellemzőket figyelhetünk meg.
Szövegalkotási folyamatok	Képzeld el, hogy rövid, kb. kétperces beszédet kell mondanunk. Az esemény bármi lehet, valakinek a köszöntése egy jeles alkalomból, valamilyen ünnepről vagy évfordulóról való megemlékezés stb. Improvizáljunk és beszéljünk. Utána (akár pár nappal később) gondoljuk át újra, hogy mit mondtunk, és mit mondhattunk volna másképp. Most készítsünk vázlatot arról, amit jó lenne elmondani. Jobb lenne a beszéd a vázlat alapján? Vannak dolgok, amelyekről nemcsak beszélni kellene, de előbb pontosabb információt is be kellene szerezni róluk?
Készségek	
Érzékelés és rögzítés	
Megfigyelés	Nézzük meg egy rögzített jelenetet. Gondoljuk végig, mit láttunk, majd nézzük meg újra és hasonlítsuk össze az első és második megnézés utáni emlékeinket. Mit vettünk észre másodszor, amit először nem? Találjunk ki egy bizonyos szempontot (pl. a testbeszédet, vagy a kamera mozgását). Emlékszünk a jelenet ezzel kapcsolatos vonatkozásaira? Nézzük meg ismét a jelenetet, figyeljünk különösen a kiválasztott szempontra, majd hasonlítsuk össze, hogyan emlékeztünk a kiválasztott szempont megnyilvánulásaira a második majd a harmadik – immár fókuszált – megnézés után. Máskor (például utazás vagy unalmas értekezletek alatt) kitzúphetünk magunknak külön megfigyelési szempontokat: Miről árulkodik a körülöttünk lévők testbeszéde, öltözködése stb.
Megfogalmazás/Leírás	A megfigyelési gyakorlat jeleneteit szóban vagy írásban rögzítsük, amilyen pontosan csak tudjuk. Érzékelhető a különbség a gyorsan átgondolt és a megfogalmazott megfigyelés között?
Elemzés	
Sztereotípiák kezelése	Egy időszakot végiggondolva, vizsgáljuk meg, volt-e olyan helyzet, ahol sztereotípiákat vettünk figyelembe, és nem magát a helyzetet vagy a benne szereplőket. Miért történt így? A sztereotípiák, amire építettünk hasznos vagy káros? Előítélet alapján cselekedtünk? Jogos volt ez? Gondoljunk egy a célkultúrával kapcsolatos közismert sztereotípiára. Próbáljunk olyan konkrét esetet keresni, amikor ez a sztereotípiák valóban érvényes, és olyat is, amikor nem. Végezzük el a gyakorlatot saját kultúránkhoz köthető sztereotípiákkal is.
Értelmezés	Ha erre alkalmas jelenetet látunk, olvassunk, végezzük el az eLeMÉR gyakorlatot.
Értékelés	
Kritikus gondolkodás	Egy film vagy könyvélmény nyomán gondolkozzunk el ezen: Mi a szöveg

	felszíni jelentése és mi a beszélő vagy író valódi célja? Milyen eltéréseket találunk?
Összehasonlítás	Hasonlítsuk össze a saját kultúránkat és a célnyelvi kultúrát egy előre kigondolt szempont alapján. Próbáljuk megállapítani, hogy az összehasonlítás mennyire sztereotipikus. Ha annak találjuk, keressünk konkrét helyzeteket, amelyeken elvégezhetjük az összehasonlítást. Azt is gondoljuk végig, hogy interkulturális kapcsolat esetén a megvizsgált szempont alapján kell-e, és ha igen, hogyan kell alkalmazkodni a kommunikációs partnerhez.
Interperszonális készségek	
Érdeklődés, nyitottság	Aktuális kérdésekkel foglalkozó szöveg olvasásakor vagy ilyen témájú műsor hallgatásakor gondoljuk el, mit szeretnénk még tudni a témáról. Élő kommunikációban igyekezzünk semmitmondó kérdések helyett érdekes, a beszélgetést továbbvivő kérdéseket feltenni.
Kommunikációs készség	Figyeljük meg filmekben, hogyan alakítják a résztvevők a beszélgetést. Milyen technikákat alkalmaznak? Ezeknek a hatása azonnal megfigyelhető vagy csak később? Hogyan vesznek fel kapcsolatot idegenekkel? Milyen módszerek működnek jól, és mi látszik haszontalannak? Személyes kommunikáció alkalmával használjunk magunk is egy-egy megtervezett technikát. Hogyan sikerült?
Attitűdalakítás	Egy erre alkalmas jelenetet látva vagy olvasva elemezzük a résztvevők attitűdjét. Megfelelő volt? Lehetett volna toleránsabb? Hogyan sikerült a partnereknek kompromisszumot kötniük? Hogyan kellett volna változtatniuk a hozzáállásukon ahhoz, hogy sikeresebben kommunikáljanak? Továbbmenve, saját viselkedésünket is elemezzük egy-egy szituációban.
Tudatosság kialakítása	Minden olvasott vagy hallott dolognál gondolkozzunk el annak kulturális vagy interkulturális vonatkozásán. Gondoljuk végig, mit tehetnénk, hogy az adott helyzet kulturális vonatkozásaival kapcsolatos tudásunkat fejlesszük.
Interkulturális készségek	Interkulturális helyzetet látva vagy olvasva, elemezzük, hogy a résztvevők megfelelően viselkedtek-e. Mi mást tehettek volna? Rendelkeztek-e kulturális intelligenciával? Mit kell tudni a hasonló helyzetben ahhoz, hogy megfelelően viselkedjünk?

(Holló 2008)

Érdekes filmek:

- A Coca Cola kölyök (The Coca Cola Kid) – Amerikai multi cég képviselője felkeresi a terméküket elutasító ausztrál üzletembert.
- A kis szemtanú (Witness) – Az elszigetelt Amish közösség és a külvilág kapcsolata.
- Afrikai szeretők (Die Weisse Massai) – Egy svájci lány beleszeret egy kenyai maszáj harcosba. Házasságuk és az alkalmazkodás története.
- Apám nevében (In the name of the Father) – Apa-fiú és angol-ír kapcsolatok a '70-es években.
- Bagdad Café – Sivatagi komédia (Bagdad Café – Out of Rosenheim) – Német asszony új életet kezd Amerikában, a semmi közepén
- Bazi nagy görög lagzi (My Big Fat Greek Wedding) – Egy házasságkötés története, melyben egy a görög identitását erősen őrző görög-amerikai család lánya férjhez megy egy „igazi” amerikaihoz. Folytatása: Bazi nagy görög élet (My Big Fat Greek Life)
- Bolse Vita – Bevándorlók Magyarországon a '90-es évek elején.
- Elveszett jelentés (Lost in translation) – Egy amerikai színész és egy fotográfus feleségének napjai Tokióban.
- Esküvő monszun idején (Monsoon Wedding) – Indiai tradíciók és a modern kor összeütközése.
- Florida, a paradicsom (Stranger than Paradise) – Boldogulást kereső magyarok Amerikában.
- Gung Ho (Gung Ho) – Egy japán cég japán munkafegyelmet vezet be amerikai autógyárában.
- Idegen közöttünk (Stranger among Us) – A gyilkossági ügyben nyomozó detektív nő megismeri a brooklyni ortodox zsidó közösséget, az ott kötött barátságok nagy hatással vannak rá.
- Kebab kapcsolat (Kebab Connection) – második generációs német-török fiú és német lány szerelme
- Kelet az kelet (East is East) – Az identitás kérdései egy angol-pakisztáni család életén keresztül.
- Lakótársat keresünk (L' Auberge espagnole) – Különbőféle nemzetiségű fiatalok bérelnek közös lakást Barcelonában.
- Lángoló Mississippi (Mississippi Burning) – Az FBI ügynökei eltűnt emberek után nyomoznak 1964-ben, a még mindig nyíltan rasszista és gyűlölködő Mississippi államban.
- Mennyei örömök klubja (The Joy Luck Club) – Négy kínai-amerikai család története, sok identitás-kérdéssel.

Solino (Solino) – Három évtizedet felölelő krónika egy olasz családról, amely Németországba vándorol a jobb élet reményében.
 Spangol – Magamat sem értem (Spanglish) – Egy mexikói házvezetőnő egy amerikai családnál kezd új életet, de nem értik egymás nyelvét, szokásait és motivációit.
 Startrek – Televíziós Sci-Fi sorozat, melynek sok epizódjában láthatjuk, ahogy különböző kultúrák képviselői kulturális konfliktusokkal teli helyzetekben kommunikálnak.
 Titkok és hazugságok (Secrets and Lies) – Fehér anya és nevelőszülőknél felnőtt fekete lánya egymásra találása Angliában. Rasszizmus és társadalmi kérdések is felszínre kerülnek.
 Törvénytől sújtva (Down by Law) – Egy olasz és két amerikai kalandjai Amerikában.
 Út Indiába (A Passage to India) – Rasszizmus a gyarmati idők Indiájában.
 Világfalu – Magyar dokumentumfilm-sorozat a világ különböző tájainak mindennapi szokásairól.
 1200 mérföld hazáig (Rabbit-Proof Fence) – Az 1930-as évek története: a fehér ausztrál telepesek megfosztják a bennszülötteket az értékeiktől, hitüktől, gyermekeiktől, életüktől. Egy társadalom tragikus beavatkozása egy másik csoport életébe.
 (Jarman és mtsai: <http://www.uni-hildesheim.de/interculturalfilm/index.php> alapján)

Feladat: Gyűjtsön olyan irodalmi alkotásokat és filmeket, amelyek alkalmasak az interkulturális kapcsolatokról és kommunikációról való gondolkodásra.

3.7.2., Mediálás / közvetítés

Az interkulturalitással foglalkozók

- ki kell fejlesszék képességeiket mint kultúrák közötti idegenvezetők és interkulturális kommunikátorok.
- személyesen elkötelezettek a kultúratanulás folyamatainak elsajátítása mellett.
- ismerik és értik mind az általuk beszélt idegen nyelv kultúráját, mind a sajátjukat.
- tudásukat megfelelő módon átadják.
- a kultúrák közötti 'harmadik helyet' foglalják el.
- nyitottan, tisztelettel és elfogadással viseltetnek más kultúrák iránt.
- fejlesztik készségeiket és módszereiket más kultúrák megértésére.

(Damen 1987 és Holló 2008 alapján)

Hivatkozások:

- Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Condon, J.C. (1986). "...So near the United States". In: Valdes, J. M.(Ed.). *Culture Bound*. (85-93). Cambridge: Cambridge University Press.
- Damen, Louise (1987). *Culture Learning: The Fifth Dimension in the Language Classroom*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Holló D. (2008). *Értsünk szót*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Jarman, F. (Ed.). *Intercultural Film Database*, University of Hildesheim, Germany. accessible: <http://www.uni-hildesheim.de/interculturalfilm/index.php>
- Lado, R. (1986). How to compare two cultures. In: Valdes, J. M.(Ed.). *Culture Bound*. (52-63). Cambridge: Cambridge University Press.
- Valette, M. R. (1986). *The Culture Test*. In: J.M. Valdes, (ed.). *Culture Bound*. Cambridge, Cambridge University Press. pp179-197
- van Ek, J.A. (1986). *Objectives for Foreign Language Learning*, Vol. 1: Scope. Strasbourg: Council of Europe.
- Widdowson, H.G. (1990). *Aspects of language teaching*. Oxford: Oxford University Press.

Kötelező olvasmány:

- Holló D. (2008). *Értsünk szót! – kultúra, nyelvtanítás, kommunikáció*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
 11. fejezet: Kulturális készségek
- Konczos-Szombathelyi Márta (2008). *Kommunikáló kultúrák – A tőketelepítés nyelvi és kulturális infrastruktúrája, avagy a kultúraközi kommunikáció néhány aspektusa*. Budapest: L'Harmattan.
 2. fejezet: Kommunikáció, kultúra, kultúraközi kommunikáció
- Róka Jolán & Sandra Hochel (szerk.) (2008). *Interkulturális és nemzetközi kommunikáció a globalizálódó világban*. Budapest: Századvég. Út a hatékony interkulturális kommunikáció felé pp. 251-260.